

■ DAN JITLANU

Scenografie — subst. fem.

Ceea ce urmează este o încercare teoretică a unui scenograf de a clarifica în fața contemporanilor săi semnificația profesiei sale. Îi spun **încercare** deoarece cultura mea este mai degrabă teatrală, plastică și tehnică, mai puțin teoretică.

Clarificarea mi se pare absolut necesară atâta vreme cât în „Dicționarul explicativ al limbii române”, apărut la Editura Academiei R. S. România în 1975, pentru termenul SCENOGRAFIE găsim „arta de a executa decoruri, costume etc. pentru un spectacol”, iar pentru SCENOGRAF — „persoană care face decorurile (și costumele) unui spectacol”. Constat cu nedumerire că scenografi, conform DEX, sînt timplarii, tapițerii, mecanicii, pictorii executanți, butaforii, croitorii, cizmarii, peruchierii etc., oameni cu profesii diferite și, de altfel, foarte stimabile, adică cei care execută, fac decorurile și costumele unui spectacol. Nu cred că pot fi suspectat de maliție, la urma urmei nu contează CE profesezi ci CUM profesezi, dar în definiția dată de DEX se face o confuzie flagrantă între concepție și execuție; ea ar duce în mod analog la numirea zidarilor și zugravilor — arhitecți, la numirea lăcătușilor și strungarilor — ingineri etc. Sînt profesii, cea de pictor de exemplu, în care concepția și execuția aparțin aceluiași individ. Ajungera astfel la originea confuziei semnalate, definiția din DEX este astăzi o eroare; acum un secol ea corespundea adevărului, astăzi este anacronică.

Mă văd obligat în continuare să schițez o scurtă incursiune în istoria scenografiei pentru a câștiga reculul necesar perspectivei.

Începuturile scenografiei se leagă în mod sigur de arta „trompe l'oeil”, aceea de a crea iluzii optice prin intermediul picturii. În legătură cu locul și epoca acestor începuturi, nu rezist tentației de a cita din lucrarea „Imaginile decepției” de Célestine Dars: „Primul artist care a

încercat să picteze un «trompe l'oeil», deci creatorul genului, trebuie să fi fost familiarizat cu principiile de bază ale geometriei perspective necesare transmiterii senzației de adîncime. El trebuie să fi fost suficient de dibaci pentru a reprezenta obiectele perfect verosimil. Și trebuie să fi avut imaginație și un cert simț al umorului, pentru că «trompe l'oeil» luat ad litteram înseamnă truc, scopul artistului fiind crearea unei iluzii vizuale complete. În consecință, un astfel de om a fost produsul unei societăți destul de rafinate. Putem să presupunem că în realitate el era un cetățean grec”. Nici cunoștințele tehnice nu îi lipseau scenografului pictor din antichitate, dovedit fiind că scenele epocii erau dotate cu trape, culisante, fundale telescopice, periate etc. Marii artiști ai Renașterii, redescoperitori ai perspectivei, au practicat și scenografia, uzînd din plin de talentul lor de arhitecți, sculptori, pictori și ingineri. Prin secolul al XVII-lea însă, odată cu apariția scenei baroce (teatrul italian), decorul se aplatizează, dispare relieful și se naște dispozitivul scenic compus dintr-un șir de culise și suflite pictate conducînd către un fundal pictat. Pictura ținea în continuare seama de legile perspectivei în scopul creării iluziei optice, dar spațiul fizic de joc rămînea același la schimbarea tablourilor, și chiar de la un spectacol la altul. Ceea ce se modifica era numai subiectul picturii interior, parc, pădure, stradă etc. S-a ajuns astfel la o scenografie schematică și mecanizată (tehnica schimbărilor folosea șasiurile pe roți și stîngile cu contragreutăți) cu un repertoriu redus de decoruri care se repeta indiferent de piesă. Probabil că repertoriul epocii nici nu avea nevoie de ceva în plus.

Proiectantul și executantul acestor decoruri era un pictor scenograf în sensul restrîns al cuvîntului, legătura lui cu textul dramatic era pur formală, spațiul mereu același nu era controlat și modelat

de el, iar tehnica moștenită îi era suficientă pentru schimbarea rapidă, cerută de text și de muzică, a tablourilor. Intermezzourile, scrise de compozitorii epocii, confirmă timpul scurt de schimbare.

La sfârșitul secolului al XIX-lea au avut loc două evenimente capitale. Primul este revoluția teatrală care a condus la crearea conceptului de teatru modern, precum și la apariția iminentă a regizorului al doilea este revoluția tehnică ea a dus printre altele la introducerea proiecteurului electric pe scenă. În lumina lui strălucitoare a dispărut iluzia picturii „trompe l'oeil”, verosimilă doar în semiobscuritatea pilpindă a luminărilor.

În prima jumătate a secolului al XX-lea s-a conturat definitiv, s-a cristalizat funcția scenografiei în spectacolul de teatru modern. Scenograful este, astăzi, alături de regizor, compozitor, coregraf, unul dintre factorii de concepție de maximă importanță în teatru. În sarcina lui intră expresia vizuală dinamică a spectacolului: organizarea spațiului de joc și a schimbărilor lui, ceea ce destul de impropriu numim decor, costumele și evoluția lor în spectacol, luminile sau mișcarea luminilor, machiajul, perucheria, recuzita.

În sinteza spectacolului contemporan, unde regizorul își asumă de drept rolul conducător, sînt dificil de decelat limitele contribuției distincte a regizorului și a scenografului, mai ales atunci cînd ei lucrează în echipă. Formulări curente în critica teatrală de tipul „concepția regizoral-scenografică a spectacolului” exprimă această dificultate.

În legătură cu calitățile pe care trebuie să le dezvolte scenograful astăzi, profesorii americani W. Oren Parker și Harvey K. Smith spun: „El are nevoie de ochiul și de imaginația unui artist creator; de ingeniozitatea și de abilitatea unui tehnician de scenă și, mai presus de toate, de o cunoaștere și de o înțelegere teatrală a actorului, regizorului și autorului”.

Concluzia mi se pare evidentă acum în teatru scenograful nu se mai ocupă cu pictura ci cu teatrul, profesiunea lui este de fapt teatrul.

Celebrul scenograf ceh Josef Svoboda declara într-un interviu din 1970 „Cea mai mare teamă a mea este aceea de a deveni un simplu «décorateur». Cel mai mult mă irită termenii ca «Bühnenbildner» sau «décorateur», pentru că ei implică imagini bidimensionale (și statice, așa adăuga eu), sau decorarea de suprafață, acestea fiind exact ceea ce nu doresc eu. Teatrul se găsește esențial în spectacol; schițele frumoase și tablourile nu înseamnă nimic, oricît de impresionante ar fi; poți desena orice pe o bucată de hirtie, dar importantă este

realizarea practică. **Adevărata** scenografie apare cînd se ridică cortina și ea nu poate fi evaluată, apreciată, decît în acest context”.

Pentru a înțelege cît mai exact rolul scenografului în teatrul contemporan n-ar fi lipsit de interes să expunem succint fazele de lucru pe care le parcurge scenograful pentru realizarea unui spectacol.

1. **CONCEPȚIA.** Fază care începe cu documentarea teatrală, literară, iconografică, muzicală etc. și continuă cu elaborarea concepției vizuale generale a spectacolului, în strînsă colaborare cu regizorul (uneori și cu compozitorul și coregraful). Rolul pe care îl joacă fiecare dintre colaboratori în elaborarea concepției depinde evident și de calibrul personalității și de cantitatea de experiență a indivizilor. În această fază scenograful desenează schițe sumare de atmosferă, propune schițe de plantații și de costum, eventual face machete de studiu.

2. **PROIECTAREA.** Scenograful elaborează proiectul artistic și tehnic de execuție, adică desenează, cotează și notează schițele după care atelierele teatrului urmează să execute obiectele ce compun scenografia unui spectacol. Proiectul cuprinde plantația definitivă cu indicarea schimbărilor necesare spectacolului, desenele obiectelor cu indicațiile tehnice necesare manevrării obiectelor, schițele de costum cu eșantioanele de culoare și de material, detaliile de mobilier și de recuzită, perucherie, machiaj etc.

3. **EXECUȚIA.** Odată proiectul predat, scenograful urmărește din punct de vedere artistic și tehnic execuția; el nu este însă răspunzător de organizarea muncii atelierelor și a aprovizionării, cum nu poate fi răspunzător de termenul de execuție. Aceste răspunderi revin șefului de producție sau șefului atelierelor.

4. **TRANSPUNEREA SCENICĂ.** Scenograful conduce artistic și tehnic repetițiile de asamblare a decorului pe scenă, repetițiile de manevră și vizionările de costume, împreună cu regizorul și cu maeștrii de lumini, repetițiile de lumină, iar alături de regizor participă competent la repetițiile generale.

Cîteva concluzii se impun după această trecere în revistă. Prima este că scenografia este artă și știință sau artă și tehnică, iar a doua evidențiază decalajul dintre scenografie și celelalte compartimente ale spectacolului. De fapt, la predarea proiectului de execuție, scenograful a încheiat aproape un proces creator, pe care celelalte compartimente abia îl desfășoară în repetiții.

Scenograful concepe **efectul vizual dinamic al spectacolului** împreună cu regizorul, proiectează și conduce apoi artistic și tehnic execuția lucrărilor scenografice

în scopul materializării scenice a concepției în spectacolul propus. Schițele, proiectul scenografic sînt un mijloc, un instrument pentru realizarea spectacolului, nu un scop. De aici rezultă și poziția specială a unei expoziții de scenografie, față de una de pictură, de exemplu. Pictorul își expune lucrările care îl reprezintă, însăși opera de artă. Scenograful ar trebui să expună spectacolele care îl reprezintă. De aceea, personal, prefer fotografiile după scenografia montată pe scenă și luminată pentru spectacol schițelor scenografice.

De asemenea apare clar că scenograful, desenînd proiectul de execuție, poate fi numit și **proiectant**, așa cum este arhitectul sau **designerul**. Pentru că el conduce artistic și tehnic execuția proiectului propriu, poate fi numit mai degrabă **realizator** decît executant.

Dacă ar fi să dau o definiție a scenografiei, ea ar arăta astfel: **SCENOGRAFIE — componentă a artei spectacolului. Artă și știința (tehnica) proiectării și realizării efectului vizual dinamic al spectacolului. Scenografia de teatru include organizarea spațiului de joc și a schimbărilor, mobilierul, recuzita, luminile, costumele, machiajul și perucle.**

Aș face în continuare o incursiune în evoluția lexicografică a termenului.

„Dicționarul francez-român” din 1876 al lui Theodor Codrescu consemnează pentru **SCENOGRAPHIE**: „scenografie. arta de a înfățișa obiectele în perspectivă, mai cu seamă zidurile și pozițiile lor. Se zice mai cu seamă de arta de a zugrăvi decorațiunile scenice; se zice de înseși înfățișările teatrale și de obiectele înfățișate”. Această definiție conștința un adevăr valabil, la data apariției dicționarului, de vreo 300 de ani. Astăzi rămîne din această formulare traducerea corectă **scénographie — scenografie — și definirea scenografiei ca artă.**

Probabil că dicționare ca Larousse din 1923 sau Littré din 1920 nu fac decît să preia o definiție mai veche atunci cînd notează: „arta de a picta decorațiunile scenice”.

Grand Larousse din 1964 înregistrează pentru **SCENOGRAPHIE**: „1. Artă de a picta decorațiunile scenice. Prin extensie decorurile înseși. 2. Artă și știința scenei teatrale, a organizării sale și a materialului scenic”. Se preia aici încă o dată la pct. 1 definiția valabilă de la 1600, dar se adaugă la pct. 2 o nouă explicație care încearcă să surprindă semnificația actuală a termenului. În primul rînd, formularea **arta și știința** este un ciștig, ea reflectă corect situația actuală. **Scena teatrală** este o formulare care, în franceză, pe lângă „spațiul de joc”, mai are și sensul de „decor”, ceea ce nu se întîmplă și în limba română. Dacă am

păstra în traducere doar accepția „decor”, am restrînge sensul, eliminînd costumele, luminile etc. În plus, **decor — decorațiune** apropie din nou scenografia de biddenționalul picturii. Această formulare exclude, pe de altă parte, din domeniu, **scenografia de film și de televiziune**. După părerea mea, definiția este incompletă pentru că eludează factorul dinamic al scenografiei unui spectacol, schimbarea, evoluția. Ea este însă, deși anterioară apariției DEX, superioară formulării acestuia.

„Dicționarul englez-român”, Editura Academiei, 1974, mă dezamăgește însă definitiv, notînd pentru **SCENOGRAPHY**: „1. Desen în perspectivă. 2. Pictură scenografică/decorativă”. Autorii lui nici nu traduc măcar **scenography — scenografie**, greșeală pe care nu o făcea Theodor Codrescu acum un secol traducînd din franceză termenul.

Nu știu dacă neadecvarea lexicografiei la evoluția fenomenului teatral contemporan este cauza sau efectul erorilor și confuziilor privitoare la **SCENOGRAFIE**. Probabil că și una și alta. Dealtfel, interesează mai puțin motivul pentru care lexicografii comit această eroare: ignorarea domeniului sau comoditatea manifestată în copierea repetată a articolelor din dicționarele mai vechi. Oricum ar fi, eu exclud categoric posibilitatea de a-mi adeva profesiunea definiției din dicționar, așa cum o exclud probabil și ceilalți scenografi.

Vrem-nu vrem, există totuși citeva implicații concrete ale acestei neadecvări.

Una ar fi dezinformarea sau înducerea în eroare a spectatorilor cu privire la semnificația termenului. Iar spectatori nu sînt puțini: socratî numai 40 de teatre în România cu cca 500 de locuri fiecare, teatrul, și implicit scenografia, are zilnic 20.000 de spectatori.

Altă implicație directă este perpetuarea denumirii anacronice de **pictor scenograf**, căci așa se numește postul din schema teatrelor. Se subînțelege de aici că există mai multe feluri de pictură: pictura de șevalet, pictura monumentală și pictura scenografică. Această eroare a fost probabil cauza integrării secției de scenografie Institutului de arte plastice, cu ani în urmă. Scenografia este astăzi, după cum am arătat, o ramură a artei spectacolului, nu a picturii. Firesc ar fi ca studenții scenografi să fie colegi cu studenții actori și studenții regizori, viitorii lor colegi din teatru și cinematografie.

Evident că toate aceste implicații nu scad prestigiul scenografiei românești. El este afirmat și reafirmat, printre altele, atît de strălucite realizări ca atare, cît și de numeroasele premii obținute de artiștii români la festivalurile și expozițiile naționale și internaționale.